

A Partiumi Füzetek 83. kiadványa 2015 őszén került a határon túli és az anyaországi olvasóközönség kezébe. A könyv a Csűry Bálintról szóló munkák körében azért számít újszerűnek és bizonyos tekintetben hiánypótlónak is, mert benne a szerző — a szintén Egriből származó Kiss Kálmán — kifejezetten a Szamoshát vonatkozásában és a szamosháti emberek perspektívájából láttatja a nyelvjáráskutató tudós professzor alakját, a Csűry életéhez köthető eseményeket és a nyelvvel, nyelvjárásokkal kapcsolatos nézeteket, vélekedéseket. Ezzel együtt a szülőföld iránti személyes felelősség és a Csűry Bálint, a híressé vált „földi” iránt tanúsított tisztelet az egész könyv hangnemét és mondanivalóját végigkíséri: „A Szatmár megyei Egri a szülőfalum, ahol a gyermekkoromat és a diákéveimet töltöttem. Jól ismerem, és ha úgy adódik, szívesen beszélem ezt a nyelvjárást. A szülői házunk közelében volt a Csűry-porta, a nagy nyelvész szülőháza, amelyet a Csűry család kihalását követően, 1974-ig a helybeli mtsz használt. [...] Személyesen nem ismerhettem Csűryt, mert halála után hét évvel születtem, de szüleim, nagyszüleim és a falumbeliek mindig a legnagyobb tisztelettel beszéltek a Csűry családról.” — olvashatjuk a szerző személyes vallomását a Csűry-biográfia bevezető részében (21).

Témáját tekintve a könyv három nagy részből áll: ezek közül az első egy Csűry-életrajz, amely a könyv címevel megegyező a Csűry Bálint és a szamosháti tájnyelv, valamint az Út a világhírnév felé című fejezetekből áll. Ezekben részletes, adatgazdag betekintést nyerünk a gyermek Csűry életébe: az egri, a szatmárnémeti és a kolozsvári tanulóévekbe, valamint az azt követő tanári és kutatói pályára kezdeti és érett időszakába. A tanulóévekkel kapcsolatosan például — a diáktársaknak, tantárgyaknak, vizsgatárgyaknak a felsorakoztatása mellett — Csűrynek az egyes iskolai években nyújtott teljesítményét is nyomon követhetjük: a hátramaradt bizonyítványokat s a vizsgaeredményeket is bemutatja a szerző. Mindezek mellett a nyelvjáráskutatóval kapcsolatos anekdoták, levélrészletek is bekerülnek az elbeszélésbe. Az érintett fejezeteket tehát az objektív és a szubjektív nézőpontok váltakozása jellemzi, ami szervesen hozzájárul ahhoz, hogy a könyv „főhőséről” élethű és emberközeli képet kapjunk. Az életrajzi adatok mellett ugyanakkor megjelenik a történelmi háttér, és feltűnnek a szülőfalu, a valamikori és a jelenlegi Egri, az oktatás és egyházi élet stb. jellegzetes mozzanatai, de a Csűry által vezetett és a Csűry halála után folytatott nyelvjáráskutatás, a tudománytörténeti áttekintés is ugyanúgy kirajzolódik előttünk.

Kiss Kálmán a Csűry-élettörténetet és a hozzá kapcsolódó háttérrel többféle megvilágításba helyezi tehát, ami nem meglepő, mivel a szerző az elmúlt években több olyan kutatást is végzett, amelyek többé-kevésbé mind érintik a szóban forgó

témát. A Partiumi Füzetek 31. kiadványaként 2004-ben jelent meg az Egri község kismonográfiája című kötete. Mindemellett Csűry Bálint a magyar népnyelv első okleveles professzora és Csűry Bálint Szamosháti szótára címmel előadást is tartott a témáról. Az előbbi 2007-ben azon a névadó ünnepségen, amely alkalmával az Egri I–VIII. Osztályos Általános Iskola hivatalosan is felvette Csűry Bálint nevét, az utóbbit pedig a hasonló témákra fókuszáló, 2008-ban megrendezett Partiumi Honismereti Konferencián.

A könyv második része Kiss Kálmánnak az esettanulmányát mutatja be, ami a következő négy fejezetet foglalja magába. Ezekben a szerző a tájnyelvet a helynevek kapcsán állítja középpontba. A köznyelv, az irodalmi nyelv és a tájnyelv meghatározása, valamint Szamoshát kistájnak a bemutatása után az 1935–1936-ban megjelent Szamosháti szótárban szereplő helynévállományt és az ebből kiáramozható fonéma-rendszert ismerteti, a köznyelvi és a nyelvjárási formákkal együtt. Ugyanakkor nem áll meg a helynevek pusztá felsorolásánál.

„A nagyszülék másképp beszélnek, mint az unokák és szülék. E különbségek bepillantást engednek a nyelvjárás történetének egymásutánjába.” — olvashatjuk Csűry Bálint gondolatait A magyar nyelvjáráskutatás módszertanához című 1912-ben írott tanulmányában. Kiss Kálmán a nagy elődhöz hasonlóan szintén ebből a gondolatból indul ki: „Véleményem szerint a szamosháti tájnyelvi változásokról érdekes adatokkal szolgálhatunk, ha összehasonlítjuk a Csűry által lejegyzett határneveket (néhány évtizede földrajzi nevek) a Szamoshát településeiről – az évtizedekkel későbbi, de csak Egriben följegyzett – nevekkal.” (172). A részletes felvezetés után Csűry Bálint szamosháti helynévgyűjtését későbbi egri gyűjtésekkel hasonlítja össze: a saját, 1977-ben végzett gyűjtésével és a Bura László által összeállított helynévanyaggal, ami 2008-ban, a Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei) című kötetben látott napvilágot. Ez utóbbi az élőnyelvek mellett történeti adatokat is tartalmaz, 19. századi és 20. századi forrásokra támaszkodik.

Az összehasonlítást a szerző úgy végzi el, hogy a hangsúlyt a hangtani jelenségekre, a fonetikai változásokra fekteti. Néhány példa az általa összeállított adatbázisból, amelyek esetében az első helyen a köznyelvi, a másodikon a történeti, a harmadikon pedig a szinkrón, élőnyelvi szóalak szerepel: *Kátyós-hát ~ Kátyóus-hát ~ Kátyóshát, Nagy-éger-oldal ~ Nagyégeróudal ~ Nagyégeröldāl, Telekkert ~ Telekkērt ~ Telekkert* (185).

Az összevetés után Kiss Kálmán megjegyzi, hogy az adatok számára való tekintettel messzemenő következtetések levonására nem vállalkozhat. Az értelmezést tehát az olvasóra hagyja, s a fejezetet mindössze a következő összegző megállapítással zárja: „A bemutatott jelenségek azt hivatottak tudományosan bizonyítani, hogy bizonyos hangtani jelenségek megmaradtak, és mások viszont közelítettek a köznyelvi kiejtéshez.” (186). Ezen a ponton tér vissza az egész könyvet végigkísérő gondolathoz, a romániai magyar oktatás és ezen belül az anyanyelv- és az anyanyelvjárás-oktatás kérdéséhez. Egyfajta tanári–tanítói

szemléletváltást szorgalmaz, a diákok nyelvjárási ismereteire támaszkodó tanítás fontosságát hangsúlyozza.

A fonetikai változások szemléltetésén túl az egri helynévrendszert illetően az általa bemutatott adatállomány egyéb érdekes adalékokkal is szolgál. A listát tanulmányozva például arról is tudomást szerezhetünk, hogy melyek azok a nevek, amelyek a 19. században és a 20. században is meglehettek, és jelenleg is a névállomány részét képezik, s melyek azok, amelyek a névhasználók körében ma már ismeretlennek számítanak: feltehetőleg vagy a peremnévkincsbe tartoznak, vagy teljesen ki is estek a névállományból. Az *Általberektő*, *Belsőkut*, *Csikászó* nevek például mind a Szamosháti szótárban, mind a jelenkori gyűjtésben megtalálhatók, ezzel szemben a *Berekhát*, *Berekmocsár*, *Dabolci körtefája* határneveket — bár az 1935–1936-os szótárban még megjelennek — az egri lakosság ma már nem ismeri. Ebben a tekintetben Kiss Kálmán munkája akár egy későbbi, szamosháti szocioonomasztikai kutatás kiindulópontja is lehet.

A harmadik rész tematikáját tekintve lényegesen eltér az előző kettőtől, nem kapcsolódik szervesen hozzájuk, inkább csak kiegészítésként, példaanyagként jelenik meg a könyvben. Olvasókönyvszerű, hiszen szamosháti — főként Egriből származó — lakodalmas szokásokat s a népi költészet darabjait, nyelvjárási forrásokat vonultat fel. Mindemellett a könyv előző fejezeteihez tartozó illusztrációkat, az adattárat s a jelen munka méltatásait is itt találjuk meg.

Összegzésként a fent említettek fényében azt állapíthatjuk meg, hogy a könyv mind szerkezetét, mind tematikáját tekintve heterogén, nem tekinthető teljesen egységesnek. Számtalan kérdést, problémát érint és körvonalaz, ezek többsége azonban megmarad a kérdésfelvetés szintjén. Egyrészt azért, mert részletes tárgyalásuk szétfeszítené a vállalt kutatás kereteit, másrészt azért, mert még nem született egységes álláspont, illetve minden részletre kiterjedő vizsgálat a felvetődő kérdések érdembeli megválaszolásához. A számos hivatkozás arról árulkodik, hogy a szerző alaposan tájékozódott a témát illetően, a végső konklúzió azonban még kirajzoló-dóban van. A különböző idejű gyűjtések összevetése és az ahhoz kapcsolódó kérdésfelvetés további kutatások elvégzésére sarkallja az olvasót.

Kiss Kálmán Széchenyi-idézzel kezdi könyvét: „Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent és munkálkodhass a jövőn.” Ehhez az állásponthoz végig hűen ragaszkodik. Úgy is mint hivatástudattal rendelkező magyartanár és iskolaigazgató, úgy is mint az anyanyelvét és az anyanyelvjárását védelmező határon túli magyar és úgy is mint a szülőföldje iránt felelősséget érző szamosháti ember. Mindez érezhető abban, ahogyan ír, hiszen mindhárom identitása hangján egyszerre szól hozzánk. Könyvét mindenképpen számon kell tartanunk az onomasztikával, a dialektológiával és a Csúry-élettörténettel foglalkozó tudománynépszerűsítő művek sorában.

SZILÁGYI VARGA ZSUZSA